

О. Я. Ничко,

Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

ФІКЦІЙНО-ПАРОДІЙНЕ ЗОБРАЖЕННЯ ГЕТЕРОСТЕРЕОТИПНОГО ОБРАЗУ ФРАНЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ПАРОДІЙНО-САТИРИЧНОГО РОМАНУ ДЖ. СТЕЙНБЕКА «THE SHORT REIGN OF PIPPIN THE IV»)

Стаття є продовженням аналізу образу-персонажу Франції повоєнної доби створеного Джоном Стейнбеком-письменником. Алюзійно, засобами літературної пародії, сатирично і комічно, твориться фікційний портрет «умовної», «перелицьованої» Франції. Досліджуються наочні «прикмети пародії» абсолютної французької анархії. Викриваються гротескна безглуздість та «применювально-понижуючий» характер пародійних візирів персонажу французького монарха-антикороля Піпіна IV.

Ключові слова: літературна імагологія, фікційний образ, літературна пародія, пародійна критика, літературна інтерпретація, пародійний візирець, прикмети пародії, алюзія, ремінісценція, травестія, гротеск, пародійний двійник.

Статья является продолжением анализа образа-персонажа Франции послевоенной поры созданного Джоном Стейнбеком-писателем. Аллюзионно, средствами литературной пародии, сатирически и комически, творится фикциональный портрет «условной», «перелицованной» Франции. Исследуются наглядные «приметы пародии» абсолютной французской анархии. Разоблачаются гротескная нелепость и «преуменьшенно-понижающий» характер пародийных образцов персонажа французского монарха-антикороля Пипина IV.

Ключевые слова: литературная имагология, фикциональный образ, литературная пародия, пародийная критика, литературная интерпретация, пародийный пример, приметы пародии, аллюзия, реминисценция, травестия, гротеск, пародийный двойник.

The article is a continuation of the image analysis of post-war France created by John Steinbeck the writer. By means of allusion and literary parody, satirically and comically the fictional portrait of «conventional» and «turned» France is created. Descriptive «signs» of parody of absolute French anarchy are investigated. Grotesque absurdity, belittled and reduced character of parody models of the French antimonarch Pepin the IV are exposed.

Key words: literary imagology, fictional image, literary parody, satirical criticism, literary interpretation, parody model, parody signs, allusion, reminiscence, travesty, grotesque, parody counterpart

Метою дослідження є творення фікційного образу *етнічно-Чужих* – французів у творчій свідомості американця Джона Стейнбека. Його **завданням** є витворення образу-іміджу Франції на основі невідомого українському читачеві – через відсутність перекладу як українською, так і російською мовами – роману суспільно-політичного та пародійно-сатиричного спрямування «The Short Reign of Pippin IV» (1957).

Наукова новизна нашого дослідження полягає в тому, що вперше досліджуються образи етнічно-чужих – французів у творчій (фікційній) свідомості американського письменника Джона Стейнбека з перспективи утвердження або спростування ним етнічних гетеростеретипів.

Вже з перших сторінок роману письменник виявляє свої глибокі знання прикметних рис французького народу, який черпає свою живучу силу від виноградників: *«Дохід Герстала був майже бездоганним як на звичайного французького вина. Він брав початок з розлогих, спрямованих на схід пагорбів Оксеру, що на Луарі, де виноградні лози вбирали щедрість раннього сонця й уникали згубного впливу полудня, і це, разом зі сприятливим ґрунтом і підвалом з ідеальною температурою, продукувало біле вино, зі смаком, що мав аромат весняних польових квітів»* [13, с. 2].

Спокійне, мирне життя Герстала йшло б своєю звичною рутиною, якби не хід подій, які сколихнули усю Францію, а з нею і подальшу долю Піпіна. Усьому вишину є нестабільний, безладний, стихійний, хаотичний французький уряд, абсолютна анархія. Недарма в романі вустами другорядних дійових осіб Стейнбек знову й знову підкреслює: *«Стабільність для французького є нестерпною жорстокістю»* [13, с. 17]. Стейнбек, вустами персонажів, алюзійно говорить про історично правдивого короля Піпіна II з Герісталу (Pippin II of Héristal), який передав своєму незаконному сину Шарлю Мартелю (Charles Martel) королівство, нехтуючи всіма правилами розподілу. Childéric доповідає присутнім про прямого нащадка короля, астронома – аматора, Піпіна Арнольфа Герстала, якого він пропонує титулувати як Його Милостива Величність Піпін Арнольф Герісталь з родоводу короля Карла Великого, на ім'я Піпін IV. Гордовита Франція не обирає головувати простолюдина, а людину шляхетного, королівського походження. Великі надії Франції поклалися на Піпіна в утриманні безперервності влади й керівництві некерованими французькими. Піпін не усвідомлював усього тягаря обов'язку монарха, для нього це був неначе жажливий сон, таким чином Стейнбек «втягує» свого героя в «кінтригу», яка стає засобом змалювання характерів, викриття та висміювання перш за все суспільних, але також і національних вад. Перші пародійні візирі читач помічає, коли у Францію «умовно» вертається старий, призабутий роялістський режим, в якому виражаються риси, типові для французького суспільства доби монархії, а з нею і вся пишність, величаві, гучні манери й водночас вади, хиби й зло, які письменник завбачливо старіється розкрити, опираючись, безперечно, на прерогативи минулого й керуючись усвідомленою ремінісценцією призабутих традицій: *«Тоді знову запанує честь й правдивість, відданість обов'язку й глибока повага до короля; тоді слуги й селяни будуть захищені й матимуть притулок, їх не виженуть у захланий світ; тоді людину будуть знати більше за її славу минуле, ніж за її агресивне й користлюбиве сьогодні; тоді його милостива Величність буде керувати благородними й знатними, наче великодушний третейський суддя. Король*

буде делікатно спрямовувати і виправляти недоліки поважних родин і суворо ганьбити й карати будь-кого, хто спробує прикласти силу або змінювати правила. Тоді джентльмени будуть шанобливими до дам, а дами милими й ласкавими з джентльменами» [13, с. 25–26]. Хто не притримуватиметься цих правил, не гідний бути аристократом. Такий кодекс французької раті. Франція вмить повернулася до старих традицій, як тільки обрали короля, хоча це скоріше нагадувало, за авторськими ремарками, «реставрацію хаосу», «самознищуючий тріумф антимонархії». Американський письменник, завдяки чудовим знанням історії та французьких традицій, зміг майстерно реконструювати урочисту, благовісну атмосферу й, глузуючи, занурити читача в тогочасні ритуали, пов'язані зі святкуванням на честь новообраного монарха. Тут мають місце наочні «прикмети пародії» [5, с. 102], чітко спрацьовують її механізми: «Студенти Сорбонни карбували крок на Елісейських полях, вигукуючи «Хай живе король» й «Святий Дені бережи Францію». Четверо з них вилізли на рейки Ейфелевої вежі й вивісили на верхівці старий королівський штандарт, де він урочисто тріпотів на вітрі. Мешканці ринули на вулиці, танцюючи й співаючи від збудження. Бочки вина з громадських складів верхів'я Сени котили вулицями і розкорковували на перехрестях. Знамениті кутюр'є поспішали до розкритих столів. Королівські штандарти короля Карла Великого з'явилися наче з помаху чарівної палички на вітринах магазинів. Хвиля переповила Париж, а її концентричні кола ширились провінціями, запалюючи фейерверки і піднімаючи прапори» [13, с. 33–34]. Пародія не просто контрастує зі своїм «другим планом», вона виділяє, підкреслює, нівелює суттєві риси свого об'єкта [1, с. 57], в даному випадку – епоху реставрації монархії. Суть пародії не в самому її абсурді, а в приведенні до абсурду того, що зовсім не претендувало на комічне осмислення, а приймало себе серйозно [1, с. 63]. У романі Стейнбека горда, шляхетна, пишна й претензійна Франція не забула, як вітати свого короля, вона з гордістю повернулася до минулого, хоча вся ця парадність сьогодні видається безглуздою, пустою й викликає посмішку.

Особливе місце в романі посідає епізод підготовки до коронації в умовах сучасності. «Перелицювання» традиції, пародійне трактування її, але водночас і варіювання деяких її суттєвих моментів – уся ця метушня приймає комічне забарвлення: «Кутюр'є були завалені замовленнями на пошиття придворних стрій. Порцелянова промисловість потребувала часу на те, щоб виготовити мільйони чашок, блюдечок, попільничок і декоративних тарілочок, де красувалися не тільки королівський герб, але й профіль короля й королеви... Щойно призначені члени протокольного відділу, герольдмейстери, знать королівських покоїв, фрейлини метушилися, бігаючи навколо себе, в той час у службових приміщеннях королівських істориків світилося цілу ніч. Вони нишпорили в музеях в пошуках карет, одягу, прапорів. Не було жодного художника, чий пензлик і палітра не займалися б перемалюванням щитів з гербами та емблемами... Зброярі знову вчилися полірувати й змащувати панцирні наголінники обладунків, забрала, легкі шоломи з заборолом... Каретників, що пів життя були без роботи, відкликано з пенсії, щоб вони доставили шприхи в колеса, набили ободи на колеса державних карет й наглядали за заміною шкряяних ресор на них. На фабриках, де випускали нейлон, запроваджено додаткову зміну, щоб задовольнити попит на оксамит і штучне, молестійке хутро горностая» [13, с. 42–43]. Так сатирично й комічно змальовує письменник дійсність, описуючи претензійну метушню, реорганізацію поведінки людей у ній. «Літературна пародія висміює уже не саму дійсність, а її відтворення в літературному творі чи літературній традиції, причому у тих же формах і тими самими засобами, якими воно було здійснене» [1, с. 50]. Здається, весь Париж був перевернутий догори ногами, занурений у пошуки старовинного антикваріату, необхідного для підготовки величній й урочистій церемонії коронування новообраного монарха. Адже потрібно було з точністю відтворити канони, порядки, манери, дух життя титулованих осіб, іншими словами – продемонструвати славнозвісну французьку гордість, а з нею і розкіш. Пародійним моментом, що досягає кульмінації у своїй гротескній-безглузді при змішуванні реального, ірреального і метафоричного, є виготовлення корони для Піпіна: «...корона в три фути заввишки і так рясно прикрашена коштовностями, що потрібно було прилаштувати опору на спинці трону, інакше б її вага зламала шию монарху. Цю корону несло четверо священиків» [13, с. 43]. Безперечно, тут відчувається присутність, за визначенням Б. Н. Пугілова, «пародійного двійника» [5, с. 105]: королівської корони з елементами гротеску, тобто з штучною, фантастичною побудовою співвідношень. На думку В.Я. Проппа, «перебільшення набуває характеру комічного лише тоді, коли воно виявляє недолік» [4, с. 67]. Саме такою, вочевидь, важкою й неповороткою вона виглядала при пануванні реальної монархії у Франції, а іншої, зручнішої, не існувало, бо це похитнуло б незламний «імідж» французького королівського трону.

Процесія перекликається з «другим планом» коронації минулого, тобто поєднує у собі минуле й сучасне. Елементи пародії, зі смаком використані автором, набувають сильного звучання саме тому, що вони розповсюджуються не на весь текст, а на окремі його частини [5, с. 102]. Перегукуючись пародійно із джерелом (історичні описи королівської процесії) вони, безумовно, підсилюють усю сміхотворність сучасного: «Спочатку їхали державні карети Великих Перів, прикрашені золотим листом й падаючими ангелами; далі сунула важка артилерія, яку тягли трактори; тоді колона лучників в камзолах і в капелюхах, прикрашених плюмажем з арбалетами; потім полк драгунів з блискучими нагрудниками; за ними група важких танків й зброєносців, за якими йшла Знатна Молодь, закута в лати. Після неї батальйон парашутистів, озброєних автоматами, супроводжували його королівські міністри, одягнені в офіційні мантії, а позаду крокували мушкетери в мереживі, бриджах, шовкових шкарпетках, у взутті на високих підборах з великими пряжками» [13, с. 54]. Таке детальне зображення костюмованої процесії з притаманною тогочасною низкою обрядових елементів та дій, видовищних ефектів, створює особливе карнавальне відчуття: видовищність, демонстративність, ексцентричність. Відверто пародійний і применшувальний, понижуючий характер носить епізод в'їзду короля Піпіна, постать якого позбавлена колишньої величі французьких королів: ще смішніше виглядає астроном у королівській мантії у кульмінаційній частині всієї церемонії, стаючи – гротескно – просто річчю, редукуючись у ман-

тію: «Нарешті заскрипіла королівська карета. Піпін IV, незграбний згорток пурпурового оксамиту й хутра горностая... виявляє вдячність за підтримку своїх прихильників і відповідав такою самою ввічливістю і на освистування...» [13, с. 54]. Ці зовнішні якості свідчать про неповноцінність змальованих автором персонажів і наводять читача на завуальований глибокий сатиричний зміст поверхневого комізму. Вся людська фігура, описана через світ речей, стає комічною. Таким чином, пародія виявляється засобом розкриття внутрішньої нікчемності того, що пародіюється. У пародіях, вважає А. Щербіна, завжди виявляється певне ставлення пародиста до предмета пародіювання: скептичне, іронічне, дружньо-насмішкувате, жартівливе чи саркастичне, воно контрастує із самим предметом, що порушує, а нерідко і руйнує наше звичайне його сприймання [7, с. 60–61]. Піпін IV – «антикороль», король «навиворіт», підважує, навіть руйнує традиційні стереотипи прекрасних, вишуканих манер французького королівського кодексу, виставляючи себе на посміховисько. Вустами персонажа Тода, алюзійно, Стейнбек викриває споконвічну неспроможність Франції вибрати успішного короля, достойного свого трону: «Луї 14 був марнотратником. Він розорив країну. Постійно воював. Він спустошив королівську скарбницю і поглинув ціле покоління молодих людей. Але він був Король Сонця і його обожнювали, в той час як збанкрутіла Франція задихалась» [13, с. 96]. Піпін – дивний король. Він викриває нечесноти, вади своєї країни, Франції, вважає своїм обов'язком – знати про все, що твориться в його країні, і піддавати негативні явища пародійній критиці: «Я – король і я переконуюсь, що ця мила, багата, плодородна Франція, пошматована егоїстичними суперечками, обдерта зажерливими зловмисниками, обманута партіями. Я виявляю, що існує 600 способів уникнути несплати податків, якщо ви досить багаті, 65 способів підвищення орендної плати в підконтрольних орендних територіях. Багатства Франції, які повинні певним чином розподілятися, розкрадаються. Обкрадають один одного до такої міри, що вже нічого красти. Не споруджуються нові будинки, а старі руйнуються. І на цій благодатній землі животіють лише дики» [13, с. 108]. Саме невміння уряду вправно керувати державою, привело до такої нестабільності, хаосу в державі. Звідси і впливає славнозвісна недовіра до уряду простих французів: «Відома вам, що говорить простий французький робітник чи селянин, коли звертається до уряду? Він називає його «вони». Вони чинять це. Вони, вони, вони. Щось таке окреме, безіменне, невизначене і таке неприступне. Гнів зводиться до нарікання» [13, с. 108].

Письменник зумів виконати основне істинне призначення пародії: виявити недоліки, продемонструвати ницість, банальність, анахронізм монархії. Незважаючи на соціально-політичне спрямування сатиричного роману, в його пародійних образах можна вглядіти імідж француза. Гротескні, абсурдні, трагедійні ситуації не заважають читачеві реконструювати образ француза повоєнної доби: гордого за свою націю, захисника знаменитої французької *glorie* й традицій минувшини, неперевершеного винознавця і винолюба, недовірливого до свого уряду, як правило, негативного у своєму ставленні до американців.

Література:

1. Морозов, А. Пародия как литературный жанр (К теории пародии) / А. Морозов // Русская литература, 1960. – № 1. – С. 50–77.
2. Новиков, В. Л. Книга о пародии / В. Л. Новиков. – М. : Сов. писатель, 1989. – 540 с.
3. Пасси, И. Хитрости пародии / И. Пасси // Вопросы философии. – 1969. – №12. – С. 97–105.
4. Пропп В. Я. Проблемы комизма и смеха / Владимир Яковлевич Пропп. – М. : Искусство, 1976. – С. 54–119.
5. Путилов Б. Н. Пародирование как тип эпической трансформации / Борис Николаевич Путилов // От мифа к литературе: сборник в честь семидесятилетия Е. М. Мелетинского. – М. : Российский университет, 1993. – С. 101–115.
6. Ткаченко А. Мистецтво слова : вступ до літературознавства / А. Ткаченко. – К. : Київський Національний Університет ім. Т. Г. Шевченка, 2003. – 435 с.
7. Щербина А. О. Жанри сатири і гумору : нарис / Артур Олександрович Щербина. – К. : Дніпро, 1977. – 135 с.
8. Benson, J. J. The True Adventures of John Steinbeck, Writer. – New York : The Viking Press, 1984. – 1038 p.
9. Morner, K., Rausch R. NTC's Dictionary of Literary Terms. – Contemporary Publishing Group, 1998. – 239 p.
10. Słownik terminów literackich [pod red. J. S. Sławińskiego]. – Wrocław – Warszawa – Kraków : Ossolineum, 2005. – 706 s.
11. Steinbeck J. One American in Paris (fourth piece) / John Steinbeck // Steinbeck J. America and Americans and Selected Nonfiction / [ed. Susan Shillinglaw, Jackson. J. Benson]. – New York : Viking, 1986. – P. 246–247.
12. Steinbeck J. One American in Paris (thirteenth piece) / John Steinbeck // Steinbeck J. America and Americans and Selected Nonfiction / [ed. Susan Shillinglaw, Jackson. J. Benson]. – New York : Viking, 1986. – P. 248–250.
13. Steinbeck J. The Short Reign of Pippin IV / John Steinbeck. – New York : Penguin, 1978. – 151 p.